

ÍNDIX

Pròleg	11
Estudi	25
Poesia popular	27
Kavafis	35
El descobriment de Kavafis	36
Per què Kavafis?	40
Quin Kavafis?	55
El procés de traducció	80
Lectures públiques.....	93
Edició	97
Ressò en la crítica i en la premsa escrita.....	101
Kavafis en la poesia de Riba	106
Kazantzakis	115
Seferis	127
Cartes.....	141
Introducció a la correspondència	143
Correspondència	149

1. 1954, abril, 11. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	149
2. 1954, maig, 8. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	150
3. 1954, setembre, 16. Cadaqués. Carles Riba a Júlia Iatrídi	152
4. 1955, abril, 6. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	153
5. 1956, desembre, 23. Atenes. Júlia Iatrídi a Carles Riba	155
6. 1957, abril, 1. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	160
7. 1958, febrer, 3. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	165
8. 1958, febrer, 10. Atenes. Júlia Iatrídi a Carles Riba	169
9. 1958, febrer, 24. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	171
10. 1958, març, 7. Atenes. Júlia Iatrídi a Carles Riba	173
11. 1959, març, 7. Barcelona. Carles Riba a Júlia Iatrídi	174
12. 1959, desembre, 2. Barcelona. Clementina Arderiu a Júlia Iatrídi	179
13. 1964, desembre, 1. Atenes. Júlia Iatrídi a Clementina Arderiu	181
Apèndix	183
Júlia Iatrídi, Carles Riba i Kavafis	185

PRÒLEG

L'estiu de l'any 1927, Carles Riba, gràcies al mecenatge de Francesc Cambó, complia el somni llargament cobejat de visitar Grècia. L'acompanyava Clementina Arderiu, amb qui s'havia casat onze anys abans. La seva correspondència, magistralment editada per Carles-Jordi Guardiola,¹ i la seva presentació de les Elegies de Bierville —en les quals cristal·litzaren bona part de les imatges i experiències d'aquell viatge—,² permeten de resseguir les diverses etapes del seu periple per la terra de l'Hèl·lade, que des del 10 d'agost fins al 20 de setembre portà el matrimoni Riba-Arderiu a recórrer l'Àtica (Atenes, Eleusis, Súnion), Beòcia, la Fòcide (Delfos), el Peloponès (Micenes, Nàuplion, Trípoli, Esparta, Mistràs, Pírgos i Olímpia), Santorini i Ítaca.³ De la simple lectura

1. Cartes de Carles Riba, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Biblioteca Filològica, XVIII, XXIV, XXVIII i LIII], vol. I (1989): 1910-1938, vol. II (1991): 1939-1952, vol. III (1993): 1953-1959 i Apèndix (2005): 1916-1959. A partir d'ara cito: GUARDIOLA, Cartes.

2. Carles RIBA, «Presentació d'una lectura de les Elegies de Bierville», Sobre poesia i sobre la meua poesia, Barcelona: Empúries, 1984, p. 27-40 (especialment p. 32). A partir d'ara cito: RIBA, «Presentació».

3. El mateix Carles-Jordi Guardiola fa una breu però molt aclaridora exposició d'aquell viatge en el seu opuscle Carles Riba. Cartes d'Alemanya i Grècia, Barcelona: Edicions La Magrana [Cotlliure, 4], 1987. També és molt útil el capítol «El viatge a Grècia», inclòs per Jaume Medina en el llibre Carles Riba (1893-1959), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat [Biblioteca Abat Oliba, 71], 1989, vol. I, p. 69-71. D'ara en endavant cito: MEDINA, Carles Riba.

d'aquesta llista de noms es dedueix fàcilment quin era l'objectiu de Riba en el seu viatge: reconèixer el paisatge de tants autors estimats i traduïts, com afirmava ell mateix en la presentació de les Elegies de Bierville més amunt citada, o, altrament dit, «omplir uns noms, omplir amb visions uns noms, uns noms que ens empenyen a trobar el lloc que hi correspon».⁴ Només Mistràs, al Peloponès, amb el seu bell conjunt de monestirs bizantins de cúpules vermelles, s'apartava de l'esquema que regí aquell viatge i donava un tast diferent —medieval, bizantí— a la dèria de Riba, que oscil·lava entre el sol sobreixint vermell damunt de Salamina —l'illa davant de la qual els atenesos obtingueren una aclaparadora victòria, contra tot pronòstic, damunt la flota persa— i les columnes llueints del temple de Súnion, «lloc únic, síntesi i símbol de moltes coses pures».⁵

Riba, com a bagatge per aquell viatge, s'endugué, a més de les preceptives guies i del manual ja clàssic d'Henri Brémond *Le charme d'Athènes*, que li regalà l'amic Josep Maria López-Picó, dues cartes de recomanació adreçades als poetes Ànguelos Sikelianós i Kostís Palamàs, esteses per Joan Estelrich, director de la Fundació Bernat Metge. En la primera d'aquestes cartes, Riba era presentat com a «poète austère et profond, critique pénétrant et helléniste très distingué». No ens consta, però, que Riba arribés a fer-ne ús, possiblement per la desconveniència de l'època (en aquells anys, com avui en dia, Atenes es despobra a l'estiu). En qualsevol cas, per una anècdota que visqué Riba a Santorini, no sembla pas que la co-neixença personal d'escriptors grecs moderns —com, al

4. RIBA, «Presentació», p. 32.

5. Carles RIBA, *Obres Completes/ 1. Poesia*, Edició a cura d'Enric Sullà, Pròleg d'Arthur Terry, Barcelona: Edicions 62, 1984, vol. I, p. 238.

capdavall, de totes les facetes de la Grècia moderna— fos una prioritat del seu viatge. «A Santorini —diu Riba en una carta enviada des de Patras a Josep Obiols el 19 de setembre de 1927, a punt d'agafar el vaixell de retorn a Bríndisi—, vaig deixar parat un gran escriptor grec, amb el qual vaig fer coneixença, un home coquet i tirànic, ja d'edat, però, a part de la seva obra literària, un apassionat apòstol de l'excursionisme, una mena de C. A. Torres. Doncs bé, jo parlava de no recordo què, com de la cosa més horrible del món. "Hi ha una cosa encara més horrible", va dir, solemnement. Expectació. "Què?" —"El charleston". —Jo vaig votar: "Però no, sant cristià, si dins el charleston hi ha tota la nostra època, amb la seva concepció còmica de l'home, etc." No ens vam acabar d'entendre.»⁶ No deixa de ser significatiu que el principal tema de conversa amb aquest gran escriptor, del qual desconeixem el nom, sigui, no la literatura grega contemporània o fins i tot els autors clàssics, sinó el xarleston. Com dèiem més amunt, aquest desinterès per les lletres gregues modernes no és aliè a la fredor —per no parlar obertament de menyspreu— que Riba sent, en aquella època, pels grecs d'avui. En passar per davant de Salamina camí d'Atenes, la imatge impressionant del sol sobreeixint, vermell, damunt de l'illa nadiua d'Eurípides i vessant-se sobre el mar brunyit —escena que reprendrà, anys després, a l'inici de la novena Elegia de Bierville— contrasta, a ulls del poeta, amb el pobre vapor en què viatgen Carles i Clementina, «ple de greguets tronats, dispersos, ignorants, ridículament nacionalistes».⁷

6. GUARDIOLA, Cartes, vol. II, p. 337 (carta núm. 161).

7. *Ibidem*, vol. I, p. 321 (carta núm. 152).

Riba no tornaria mai més a Grècia, malgrat que la possibilitat d'un segon viatge a la terra dels déus no deixà mai de seduir-lo, com expressà reiteradament, entre d'altres escrits, en la correspondència que publiquem en la segona part del nostre treball. Així, al final de la darrera carta adreçada a la hispanista grega Júlia Iatrídi el 7 de març de 1959 (doc. 11), quatre mesos abans de morir, li confessava: «Y escíbame, háblenos de Ud., de su vida; y de esa Grecia a la que cada día deseo más ardientemente volver (y esta segunda vez tiene que ser, más que un viaje de turismo arqueológico, un contacto con personas, con el presente vivo de mi Grecia eterna).»

¿Què ha canviat en la vida i en la concepció ribiana de Grècia al llarg dels trenta anys que separen aquesta carta del seu viatge de joventut a l'Hèllade perquè aquest home, interessat només, en paraules seves, per un «turisme arqueològic», expressi ara el desig de tenir un contacte viu amb les persones, amb el present d'aquesta Grècia eterna? Sens dubte, la dura experiència de la guerra i de l'exili —on les imatges d'aquell viatge reapareixeran amb força i es faran poesia en moltes de les seves Elegies de Bierville— té alguna cosa a veure en aquest canvi. Dificilment, però, Riba s'hagués desempallegat d'aquesta visió exclusivament classicitzant —i, per tant, parcial— de Grècia sense la lectura, sobretot, d'un parell d'antologies de la literatura grega moderna que figuren encara a la seva biblioteca, donada, per voluntat expressa dels fills de Carles Riba i Clementina Arderiu, a la Biblioteca Nacional de Catalunya. Ens referim a *La littérature grecque moderne*, publicada a París el 1953 per André Mirambell, i, sobretot, a *The Marble Threshing Floor: Studies in Modern Greek Poetry*, de Philipp Sherrard, que va veure la llum a Londres l'any

1956, dos llibres dels quals ens ocuparem amb detall més endavant.

Aquests dos llibres, però, no són suficients per explicar l'interès de Riba, al final de la seva vida, per la literatura grega contemporània, el fruit més directe de la qual és la traducció al català de seixanta-sis poemes de Kavafis, que veieren la llum pòstumament a Barcelona, l'any 1962, amb pròleg de Joan Triadú i que constituïren el seu darrer llegat en el camp de la traducció.⁸ De la lectura de la seva correspondència amb Júlia Iatrídi es desprèn que, sense la relació epistolar i personal amb aquesta gran hispanista grega, Riba possiblement hagués continuat aferrat al llarg de tota la seva vida al mateix esperit arcaïtzant que inspirà el seu primer viatge a Grècia i, possiblement també, no ens hagués deixat, com a herència literària, aquestes bellíssimes versions de Kavafis, que, si els fets li haguessin estat més propicis, segurament hauria ampliat, afegint-hi, a més, algunes traduccions de Seferis o de poesia popular grega, tal com es desprèn —i veurem més endavant— de la seva correspondència amb Iatrídi.

Qui era, però, Júlia Iatrídi i com es produí la seva coneixença amb Carles Riba i Clementina Arderiu? De la seva correspondència podem extreure abundant informació que ens permet de traçar el seu perfil biogràfic. A més, en el seu arxiu hem localitzat una breu autobiografia seva, mecanografiada, que ens permet de

8. RIBA, *Poemes de Kavafis*. Selecció i traducció: Carles Riba, Il·lustracions de J. Subirachs, Nota preliminar de Joan Triadú, Barcelona: Teide, 1962. Sobre Riba com a traductor, sobretot d'autors clàssics i romàntics, vegeu els encertats comentaris de Jordi Malé a Carles Riba i la traducció, Barcelona: Punctum & Trilcat. Quaderns 1, Barcelona, 2006, i a «Fonaments de la teoria de la traducció de Carles Riba», dins Assumpta CAMPS i Lew ZYBATOW (eds.), *La traducció literària en la època contemporània*, Viena: Peter Lang, 2008, p. 253-270.

completar alguns aspectes de la vida d'aquesta pionera de l'hispanisme a Grècia.⁹ Finalment, l'entrevista que li féu Enrique Badosa durant la seva visita a Barcelona l'estiu de l'any 1956¹⁰ i les informacions addicionals que ens ha facilitat el seu fill, Vassilis Iatridis, ens permeten de conèixer, amb prou exactitud, la figura d'aquesta intel·lectual grega, que des de la distància aconseguí de despertar l'interès de Riba, al capaltard de la seva vida, per les grans veus de la literatura grega contemporània, que, com veurem més endavant, no se circumscriuen únicament a Kavafis.

Filla del músic basc José Bustunduy, director de l'Orquestra de la Ràdio Nacional de Grècia i professor de violí en el Conservatori d'Atenes, i d'Heleni Gueorgandopulu, primer violí de l'Orquestra Nacional i professora de violí també al Conservatori d'Atenes, nasqué al barri atenès de Neo Fàliro l'any 1910. L'any 1930 inicià els seus estudis de violí al Conservatori d'Atenes. Durant quinze anys fou professora de violí al Conservatori del Pireu, ocupació que la portà alhora a col·laborar, com a solista, en diverses orquestres tant a Grècia com a l'estranger. L'any 1935 es casà amb Andreas Iatridis.

Del 1947 al 1949 estudià llengua i literatura espanyoles a la Universitat de Barcelona. Treballà, del 1952 al 1958, com a professora de llengua espanyola a l'Escola d'Idiomes Moderns de la Universitat d'Atenes. Durant el mes d'agost de 1956 seguí un curs d'estiu de llengua i cultura espanyoles a la Universitat de Barcelona. Pel que sabem, aquesta fou la darrera vegada que visità el nostre país.

9. Cf. ELIA [Arxiu Literari i Històric Grec], Arxiu Família Iatridi, Secció: Júlia Iatridi, caps 15.

10. Cf. «La escritora griega Julia Iatridi, en Barcelona», El Noticiero Universal, Barcelona, 11 de setembre de 1956, p. 3.